

the other hand borrowings that have undergone deeper adaptation can have equal frequencies with corresponding native terms both in RNC and CRUT.

CRUT affords new perspectives for studying the Russian speech in Ukraine on different linguistic levels.

Key words: framework; frequency dictionary; synonyms; regional vocabulary.

Надійшла до редакції 29.01.2016

Прийнято до друку 14.03.2016

УДК 811.161.2'373

ЮЛДАШЕВА Людмила Петрівна,
аспірант кафедри українського
мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: 1alimdyul@ukr.net

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГОЛОВКІВ ТВОРІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено дослідженняю структурних особливостей заголовків творів сучасної української літератури. Проаналізовано функційні відношення між заголовком і текстом. Досліджено граматичні моделі, які реципієнти сприймають як специфічні для створення літературних заголовків. На підставі сучасної класифікації синтаксичних одиниць української мови виокремлено заголовки-словоформи, заголовки-сурядні і підрядні словосполучення, заголовки-речення. З'ясовано, що заголовки різних типів кількісно представлени непропорційно й розподілені в українській новітній літературі нерівномірно. Заголовки деяких структурних типів дуже поширені (іменники у формі називного відмінка, прості речення), водночас інші, навпаки, трапляються рідко або взагалі є поодинокими (назви, виражені займенниками, вигуками, складнопідрядними реченнями).

Ключові слова: заголовки творів сучасної української літератури, текст, заголовки-словоформи, заголовки-сурядні словосполучення, заголовки-підрядні словосполучення, заголовки-речення.

Постановка проблеми. Основним компонентом тексту, першим рядком, що виділений графічно та містить назву твору, є заголовок. Від нього рідко відмовляються автори, адже саме заголовок дає читачеві перше уявлення про книгу, формує настрій перед прочитанням, стає першим кроком до його аналізу. Вдалий заголовок стає запорукою успіху твору.

Питання типології заголовків та актуалізації їхньої позиції в тексті, проблема складності функцій заголовків та здатності з першого слова налаштовувати споживача інформації на активне сприйняття змісту, особливості класифікації заголовків за формою вміщеної в них інформації та комунікативні можливості й прагматика заголовків поставали об'єктом уваги літературознавців, лінгвістів, дослідників журналістських текстів. Французький структуралист Р. Барт на початку 70-х років ХХ ст. потребу вивчення заголовків мотивував суспільними чинниками: «Функція заголовків вивчена до цього часу недостатньо... Все ж відразу можна сказати, що, оскільки суспільство повинне через комерційні причини прирівнювати текст до товарного вибору, для будь-якого тексту виникає потреба в маркуванні. Заголовок повинен маркувати початок тексту, чим і подавати текст у вигляді товару» [1, с. 431].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть заголовок привертає увагу дослідників. Особливе зацікавлення ним зумовлене унікальним місцем заголовка в тексті, його семантичною складністю та розмаїттям функцій. У сучасній науці накопичено значний досвід вивчення заголовків, переважно з позицій літературознавства і

лінгвістики тексту (І. Р. Гальперін [2], О. В. Джанджакова [3], С. Д. Кржижановський [4], В. А. Кухаренко [5] та ін.). Досліджаючи цей різновид власних назв, лінгвісти (В. Д. Бондалетов [6], О. Л. Василевский [7], М. В. Голомидова [8]) зазначають, що для заголовків характерні специфічні властивості, зокрема збереження внутрішньої форми; неможливість створення чіткої класифікації; нестійкість і мінливість цієї групи онімів під впливом екстралінгвальних чинників; реалізація у вигляді багатокомпонентних найменувань.

Попри значну кількість літературознавчих розвідок, присвячених з'ясуванню специфіки сучасної літератури, практично відсутні мовознавчі дослідження. З огляду на це вбачаємо доцільним вивчення граматичної структури заголовків творів сучасної української літератури.

Власні назви завжди були важливим компонентом будь-якого літературного тексту. Для аналізу використання ономастичних одиниць в умовах нової художньої реальності ми звернулися до заголовків сучасних творів, написаних після 1991 р. Необхідність спеціального дослідження цього різновиду ономастичної лексики постає у зв'язку з потребою в заповненні лакун, що утворилися внаслідок недостатнього опрацювання назв творів у процесі дослідження ономастичного простору. Вивчення структурної класифікації заголовків літературних творів новітньої епохи є важливими для визначення структури художнього тексту та його інтерпретації загалом.

Метою статті є з'ясування проблеми структурних особливостей заголовків художніх творів та назв збірок, написаних після 1991 року. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання низки завдань: обґрунтівти лінгвальний статус заголовка, дослідити граматичні моделі, які реципієнти сприймають як специфічні для створення літературних заголовків, виокремити найпродуктивніші структурні моделі заголовків творів сучасної літератури.

Виклад основного матеріалу. Розв'язуючи проблему граматичного статусу заголовка, лінгвісти шукають відповідь на взаємопов'язані запитання: чи є заголовок словом або реченням та (ураховуючи це) чи є він незалежним від художнього тексту?

У сучасній лінгвістиці питання статусу заголовка досі залишається відкритим. За всієї різноманітності думок та дискусій учені тяжіють до трьох позицій із питань, що їх цікавлять: одні вважають за краще тлумачити заголовок як номінативну одиницю, тобто заголовок не є реченням і тільки називає текст (О. І. Попов [10]), інші – як предикат, тобто заголовок слугує висловленням про текст (О. М. Траченко кваліфікує його як речення [11]; Л. П. Доблаєв трактує заголовок, зосібна заголовок із бездієслівною конструкцією, як речення лише з психологічного погляду [12]), треті, зокрема О. М. Пешковський [13], уважають, що назва твору посідає проміжне місце між словом і реченням (називаючи текст, заголовок одночасно є висловленням про нього). Ми віддаємо перевагу останньому твердженню, адже воно дає змогу аналізувати заголовок не лише під кутом зору граматичних категорій (zmіни за відмінками й числами) і його «синтаксичної поведінки», а й у його функційних особливостях. Логічно констатувати, що заголовок не тотожний ні слову, ні словосполученню, ні речення, а є рівноправним у низці таких частин тексту, як вступ, основний текст, закінчення.

Оскільки в заголовку сконцентровано всю ідею твору, його правомірно співвіднести не з певною частиною, а з текстом загалом. На думку Л. Ф. Грицюк, саме тому заголовок не може мати статус речення. У позицію заголовка винесений такий функційно-значеневий елемент-сегмент членування мовного потоку, значенневі характеристики якого адекватні значенневим характеристикам усього тексту [14, с. 56]. Дослідниця припускає, що таким елементом може бути лише одиниця суперсинтаксичного (текстового) статусу, рангом нижча від цілісного тексту, причому заголовок не втрачає цього статусу і в тому разі, коли він формально представлений реченням, словосполученням і навіть одним словом [14, с. 46].

Процес номінації твору новітньої літератури орієнтований на вкорінені у свідомості читача граматичні моделі, які реципієнти сприймають як специфічні для створення літературних заголовків. Ці назви різноманітні й цікаві тим, що будова варіюється від

однокомпонентної («Безодня» Є. Пашковського, «Ефіонія» В. Неборака, «Ключ», «Ностальгія» В. Шкляра, «Гонихмарник» Дари Корній, «Мерці», «Гудзик» І. Роздобудько, «Кульмінація», «Купальниця», «Пів'яблука» Г. Вдовиченко, «Обліковець» М. Троян, «Соня» К. Бабкіної, «Червоний» А. Кокотюхи) до конструкції, що складається з 10-ти і більше компонентів («Перечитана «Інейда» (Спроба сенсового прочитання «Енеїди» Івана Котляревського на тлі зіставлення її з «Енеїдою» Вергелія» В. Неборака).

Серед заголовків-словосполучень, що є найчастотнішою синтаксичною групою (67%), значно більше підрядних («Криниця для троянд», «Туга правдолюбові» Є. Пашковського, «Озерний вітер» Ю. Покальчука, «Вишиваний світ» Ю. Винничука, «Бурштиновий час» В. Неборака, «Черевички Божої матері» М. Матіос, «Зозулята зими», «Крила кольору хмар» Дари Корній і Тали Владимирової, «Ключі від ліфта», «Кола на воді» О. Печорної, «Серце гарпії» М. Соколян, «Століття Якова» В. Лиса, «Усі кути Трикутника» В. Єшкілеви, «Химери Дикого поля» В. Івченка, «Час Ліліт» С. Лободи), ніж сурядних («Істина і мед» А. Бондаря, «Преамбули і тексти» О. Ірванця, «Небо і площі» Ю. Андруховича, «Гагарін і Барселона» Р. Горового, «Іван і Чорна Пантера» В. Лиса, «Красуні і бандити» Д. Бондаренка).

Уважаємо за доцільне виокремити найпродуктивніші моделі заголовків цих типів:

1. **N₁+для+ N₂** (зі значенням мети, призначення), напр.: «Зірка для тебе» Дари Корній, «Криниця для троянд» Є. Пашковського, «Осінь для ангела» Є. Пашковського, «Шибениця для ніжності» С. Процюка.

2. **N₁+ в (на) +N₆** (з атрибутивно-локативним значенням), напр.: «Ангел в піраміді» В. Цибулька, «Мисливці на снігу», «Людина на крижині» К. Москальця.

3. **N₁+N₂**, зокрема: зі значенням посесивності («Квіти Мар'яни» І. Бузька, «Щоденник Мавки» Дари Корній, «Гербарій коханців» Н. Сняданко), зі значенням відношення («Заручник імперіалізму» Б. Жолдака), з атрибутивним значенням («Досвід коронації» К. Москальця, «Долина джерел» С. Шевчук), зі значенням суб'єкта дії («Розповідь прораба» Б. Жолдака).

4. **Adj_{1sin}+N_{1sin}** (з атрибутивним значенням), напр.: «Травневий іній» О. Забужко, «Вечірній мед» К. Москальця, «Просте бажання» Є. Пашковського, «Розколоте небо» С. Талан, «Жовта книга» І. Карпи, «Оголений нерв» С. Талан, «Таємне джерело» А. Кокотюхи, «Сердечна терапія» Мілі Іванцової.

5. **Adj_{1pl}+N_{1pl}** (з атрибутивним значенням), напр.: «Пір'яні леви» Є. Пашковського, «Капосні катці» Б. Жолдака, «Зачаровані музиканти» Г. Пагутяк, «Живі книги» Мілі Іванцової.

Зафіксовано назву, що являє собою інфінітивне словосполучення («Кохати по-дніпропетровськи» Д. Бондаренка, що перегукується з фільмом «Любити по-російськи»).

На другому місці за кількістю одиниць перебуває група заголовків, репрезентованих одним словом у формі називного відмінка (30%), напр.: «Сповідь» В. Шевчука, «Піраміда» В. Цибулька, «Кордон», «Цитатник» С. Жадана, «Жертвоопринесення» С. Процюка).

Найпродуктивніші моделі заголовків цієї групи такі:

1. **N_{1sin}** («Інопланетянка» О. Забужко, «Інфекція» С. Процюка, «Середмістя» Ю. Андруховича).

2. **N_{1pl}** («Відблиски» Б. Жолдака, «Збіговиська» В. Діброви, «Рекреації» Ю. Андруховича, «Тексти» Т. Прохаська).

Менш продуктивні заголовки, виражені прийменниково-відмінковими формами («Серед тижня» В. Шевчука (**серед + N₂**), «На небі» Б. Жолдака (**на + N₆**)).

Інші граматичні класи слів в однокомпонентних заголовках уживані рідко: назва, представлена предикативом («Немає» Б. Жолдака), займенником («Таке» Ю. Іздрика), сполучником («Якби» І. Роздобудько), вигуком («Ги-ги-и» Ю. Винничука, «Тю!» М. Меднікової). Уважаємо, що використання таких назв посилює їхню багатозначність, адже предикатив «немає» вживають у безособових реченнях, він зазвичай поєднується з прямим додатком, а в аналізованому випадку ця частина опущена. Пояснюючи назву свого

твору, Ю. Іздрик зазначав: «Суттю моїх книжок є таке собі змагання з мовою, дивні ігри з мовою» [15]. Сполучник «якби» формально відповідає слову, водночас він виражає певну умову чи побажання, його можна співвіднести з підрядною частиною складнопідрядного речення, хоч конкретного значення ця частина немає, – звідси й багатозначність. Вигуки «*ги-ги-и*» та «*ть!*» взагалі не наділені певною семантикою, а виражают лише почуття.

Наступною за частотністю є група заголовків – простих двоскладних речень (2,67 %) («*Гра триває*» К. Москальця, «*Тіні з'являються на світанку*», «*Маски опадають повільно*» С. Процюка, «*Фрау Мюллер не налаштована платити більше*» Н. Сняданко). Серед дібраного матеріалу зафікована назва, що являє собою односкладне неозначенено-особове речення («*Зів'ялі квіти викидають*» І. Роздобудько). Уживання заголовків, що відповідають реченню, – нова тенденція в розвитку літератури.

Кількісно обмежена група – заголовки, виражені складним реченням (0,33 %). Дібраний лексичний матеріал засвідчує складнопідрядні речення («*Тому, що ти є*» Дари Корній, «*Дерево, що росте в мені*» Ж. Куяви, «*Все, що я хотіла сьогодні...*» І. Роздобудько), парцельовані підрядні частини («*Коли геніїплачуть*» Б. Жолдака, «*Коли ти поруч*» С. Талан), складнопідрядне з кількома підрядними («*Я знаю, що ти знаєш, що я знаю*» І. Роздобудько).

Деякі письменники для актуалізації фрагментів назви використовують так званий називний відмінок уявлення, тобто іменник у називному відмінку, що вживається ізольовано, але тематично пов'язаний із наступним фрагментом, напр.: «*Енна. Дорога до себе*» Н. Гуменюк, «*Лемберг. Під знаменами сонця*» А. Хоми, «*Чеслав. В темряві сонця*» В. Тарасова, «*ЛСД. Ліцей служняних дружин*» І. Роздобудько.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на підставі сучасної класифікації синтаксичних одиниць української мови заголовки логічно поділяти на заголовки-словоформи, заголовки-сурядні і підрядні словосполучення, заголовки-речення. Заголовки різних типів кількісно представлені непропорційно й розподілені в сучасній українській літературі нерівномірно. Деякі структурні типи дуже поширені (іменники у формі називного відмінка, прості речення), водночас інші, навпаки, трапляються рідко або взагалі є поодинокими (назви, виражені займенниками, вигуками, складнопідрядними реченнями).

Висвітленими питаннями не вичерпана проблема функціювання заголовків сучасних творів. Цікавими аспектами в перспективі можуть стати порівняльний аналіз заголовків літературних творів у діахронному плані, вивчення зв'язку змісту заголовка й тексту, назв збірок та творів, концептуальний аналіз заголовків сучасних творів.

Список використаної літератури

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Ролан Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
3. Джанджакова Е. В. Об использовании цитат в заглавиях художественных произведений / Е. В. Джанджакова // Структура и семантика текста / Межвуз. сб. научн. трудов. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1988. – С. 30–37.
4. Крижановский С. Д. Поэтика заглавий / С. Д. Крижановский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.philol.msu.ru/tezaurus/library.php?view>
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
6. Бондалетов В. Д. Русская ономастика : учеб. пособие / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
7. Василевский А. Л. Семиотический анализ товарных знаков / А. Л. Василевский // Семиотические проблемы языков науки, терминологии, информатики. – М. : Изд-во МГУ, 1971. – С. 474–478.
8. Голомидова М. В. Искусственная номинация в русской ономастике: дис. ...д-ра филол. наук : 10.02.01 – русский язык / М. В. Голомидова. – Екатеринбург, 1998. – 375 с.

9. Кожина Н. А. О функциях заглавия художественного произведения / Н. А. Кожина // Вопросы современного состояния и исторического развития русского языка. – М. : Наука, 1984. – С. 10–11.
10. Попов А. С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие / А. С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М. : Наука, 1966. – С. 95–126.
11. Траченко О. М. Парадигма заголовків // Іноземна філологія. – 1990. – № 97. – С. 84–90.
12. Доблаев Л. П. Смысловая структура текста и проблемы его понимания / Л. П. Доблаев. – М. : Педагогика, 1982. – 176 с.
13. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : УРСС, 2001. – 450 с.
14. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків / Л. Ф. Грицюк // Мовознавство. – 1992. – № 2. – С. 51–56.
15. Іздрик Ю. Таке / Ю. Іздрик. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. – 396 с.

References

1. Bart R (1989). *Selected works. Semiotics. Poetics*. Moscow : Progress (in Russ.)
2. Galperyn I. R. (1981). *Text as an object of linguistic study*. Moscow : Nauka (in Russ.)
3. Dzhandzhabecova E. V. (1988). *About using of quotes in the titles of fiction works*. In *Interuniversity collection of scientific works*. Voronezh (in Russ.)
4. Krzhizhanovsky S. D. *Poetics of titles*, available at: <http://www.philol.msu.ru/tezaurus/library.php?view>
5. Kuharenko V. A. (1988). *Text interpretation*. Moscow : Prosveshcheniye (in Russ.)
6. Bondalevov V. D. (1983). *Russian onomastics*. Moscow : Progress (in Russ.)
7. Vasylevsky A. L. (1971). *Semiotic analyses of trade marks*. Moscow : Nauka (in Russ.)
8. Golomidova M. V. (1998). *Artificial nomination in the Russian onomastics*. In *Interuniversity collection of scientific works*. Ekaterenburg (in Russ.)
9. Kozhyna N. A. (1984). *About functions of the fictional work title*. In *Questions of modern state and historical development of Russian*. Moscow (in Russ.)
10. Popov A. S. (1966). *Syntax structure of modern newspaper titles and its development*. Moscow : Nauka (in Russ.)
11. Tratchenko O. M. (1990). *Paradigm of titles*. *Inozemna filologiya (Foreing Languages)*, 97, 84–90 (in Ukr.)
12. Doblayev L. P. (1982). *Sense structure of the text and problems of its understanding*. Moscow : Pedagogika (in Russ.)
13. Peshkovsky A. M. (2001). *Russian syntax in scientific interpretation*. Moscow : URSS (in Russ.)
14. Grytsuk L. F. (1992). Descriptive semantic approach to the title classification. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 2, 51–56 (in Ukr.)
15. Izdryk Y. (2009). *Take*. Kharkiv : Klub simeynogo dozvillya (in Ukr.)

YULDASHEVA Lyudmila Petryvna,

Postgraduate at the Department of Ukrainian linguistics and applied linguistics,
Bohdan Khmelnitsky National University in Cherkasy
e-mail: 1alimdyul@ukr.net

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE TITLES IN UKRAINIAN MODERN LITERATURE WORKS

Abstract. Introduction. The main component of the text and the first line emphasized graphically and containing the name of the work is a title. The necessity to study this kind of onomastic vocabulary is clear because there is a lack of research papers in the name study connected with the titles of works.

Purpose. To study structural peculiarities of the titles of fictional works and collections of works written after 1991.

Methods. The scientific research was carried out by means of synchronic analyses. The main method of lingual analyses used in the study is descriptive, but observation, interpretation and classification methods were used too.

Results. Defining of functional relations between the title and the text. Study of different approaches to the status of the title. It has been estimated that the title is not identical either to a word or a sentence but is equal in such text parts as introduction, main text and conclusion. Specifying of grammar models accepted by recipients as specific for creating of literature titles and defining the most productive of them. Analyze of titles-allologs, titles-coordinative and subordinative phrases and titles-sentences. Studying of the frequency of creating different syntax title types.

Originality. The article deals with classification of the titles in modern literature works in accordance with their structure and studies the most productive models of the titles in Ukrainian modern literature.

Conclusion. follows general rules of title creating, but it also has some distinguishing peculiarities.

In accordance with the modern classification of syntactic units, titles-allologs, coordinative word forms, titles-coordinative and subordinative phrases and titles-sentences have been defined. The titles of different types are represented disproportionately and irregularly in Ukrainian modern literature. The titles of some structural types are very common (nouns in subjective case and simple sentences). However, some of them occur rarely or are one of a kind (titles expressed by pronouns, interjections and subordinative sentences).

Keywords: titles of modern literature works, text, titles-allologs, titles-coordinative phrases, titles-subordinative phrases, titles-sentences.

Надійшла до редакції 02.03.2016

Прийнято до друку 09.03.2016

УДК 81-23:81'373

АБДУЛГАЛИМОВА Эльнара

Фахраддин гызы,

магистр, старший преподаватель кафедры
славянской филологии Бакинского
славянского университета

e-mail:elnaraabdul.az@hotmail.com

СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ (НА МАТЕРИАЛЕ ПОЛЬСКОГО И АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКОВ)

В статье рассмотрены фразеологизмы с компонентом-зоонимом, структурно равнозначные словосочетанию, проанализированы грамматические свойства глагольно-именных единиц, их структурные типы. Сопоставительный анализ лексико-компонентных особенностей фразеологических единиц позволил убедиться в наличии как сходств, так и различий. Последнее обусловлено прежде всего принадлежностью языков к различным языковым семьям, национальным своеобразием языковых систем, их культурно-историческими особенностями.

Ключевые слова: фразеологизм, зооним, эквивалент, польский язык, азербайджанский язык.

Постановка проблемы. Фразеология, являясь отражением языковой картины мира каждого взятого в отдельности народа, с давних времен создавалась в результате наблюдений. Выражения лица, движение, поза, типичные для каких-либо впечатлений или внутренних состояний, закреплялись как их языковые выражения в самых различных языках.

Анализ последних исследований и публикаций. Объектом нашего исследования стали фразеологические единицы с компонентом-зоонимом (*baran, bawól, bąk, bocian, borsuk, bóbr, byk, indyk, cielę, gęś, giew, golęb, jaskółka itd...; ilan, it, at, xoruz, pişik, gurd, qarğɑ, dəvə, milçək, baliq, toyuq, sıçan, dovşan, quzu, tülkü, eşşək, sərçə, cücsə, keçi, qaban, qaz, qarışqa, fil*) польского и азербайджанского языков, различных по своим генетическим и культурно-историческим связям. Терминология «натуральной фразеологии» достаточно многообразна и представлена следующими группами: с корнем **зоо-** (frazeologia zoomorficzna, zoomorfizm, frazeologia zoonimicna, зоофразеологизм, фразеологические соединения с зоосемантическими лексемами); со словом **animal** (лат. «животное»): frazeologia animalistyczna; со словом **фауна**: frazeologia fauniczna, metafory fauniczne; со словом **zwierzę** (пол. «животное»): frazeologia zwierzęca, metaforyka odzwierzęca, związki frazeologiczne zawierające nazwy zwierząt, o tematyce zwierzęcej [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Особое место в исследованиях данного типа занимает вопрос эквивалентности фразеологических единиц сравниваемых языков. То, что для одних языковедов является эквивалентным, тождественным или идентичным, в понимании других ученых становится синонимом или вариантом [7; 8].